

Hogyan képezzük a beszédhangokat?

Azt, hogy a tüdőből kiáramló levegő a hangképzési folyamat végén végül milyen hang formájában ölt „testet”,

- a hangszalagok állása,
- a szájüregben található fizikai akadályok (mint a nyelv, a fogak, a szájpadlás és az ajkak) egymáshoz való helyzete határozza meg.

Mit nevezünk magánhangzónak?

A magánhangzók azok a beszédhangok, amelyeknél a levegő

- a szétnyílt hangszalagokat megrezegteti (vagyis zöngét képez),
- miközben a szájüregben található akadályok utat engednek, így a levegő a nyitott ajkakon keresztül távozik.

Hogyan csoportosíthatjuk a magánhangzókat?

A beszédhangképzés során a nyelv és az ajkak különböző helyzete úgy módosítja a levegő útját, hogy különböző magánhangzókat hozhassunk létre velük. A magánhangzók csoportosításához ezért

- az **ajkak** formáját és
- a **nyelv mozgását** vesszük alapul.

Emellett a **kiejtés időtartama szerint** megkülönböztetünk

- **rövid** és
- **hosszú** magánhangzókat.

Az időtartam különbsége (*tör – tör*) jelentésmegkülönböztető szereppel is rendelkezik a magánhangzók esetében.

A magánhangzók képzése során

- ajkainkat
  - kerekíthetjük (így jönnek létre az **ajakkerekítéses** magánhangzók) vagy
  - „elhúzzhatjuk”, azaz rést képezünk vele (így jönnek létre az **ajkréses** magánhangzók);
- nyelvünket pedig mozgathatjuk
  - vízszintesen előre vagy hátra (az elől álló nyelv a **magas, más néven elől képzett** magánhangzók, míg a hátrahúzott nyelv a **mély, más néven hátul képzett** magánhangzók ejtésében segít), valamint
  - függőlegesen (eszerint **felső, középső, alsó és legalsó nyelvállású** magánhangzókat tartunk számon).

Mikor magánhangzót képezünk, a levegő úgy suhan át akadálytalanul a szájüregben, mint a kitért ablakon a szellő. ▶

	MÉLY MAGÁNHANGZÓK		MAGAS MAGÁNHANGZÓK	
	Ajakkerekítéses	Ajkréses	Ajakkerekítéses	Ajkréses
Felső nyelvállású	u, ú		ü, ű	i, í
Középső nyelvállású	o, ó		ö, ő	é
Alsó nyelvállású	a			e
Legalsó nyelvállású		á		

Az egész táblázatot könnyen megjegyezheted egyetlen mondat segítségével, amelyben a magánhangzók

- hátulról előre sorakoznak (először a hátul képzett mély hangok – **uborkafán** –, aztán az elől képzett magasak – **ülök, dinnyét eszem**), ezen belül pedig
- fentről lefelé sorakoznak (azaz a felső nyelvállásútól a legalsó felé).

Uborkafán ülök, dinnyét eszem.

Mit jelent a szavak hangrendje?

A szavak hangrendjét a bennük található magánhangzók határozzák meg. Így tehát

- a **magas hangrendű** szavakban csak magas magánhangzók szerepelnek (pl. *siet, ember, tenisz*),
- a **mély hangrendűekben** pedig csak mély magánhangzók (pl. *alma, kalapács, árpa*).

DE: számos szavunkban a mély és magas magánhangzók keverednek, ezeket

- **vegyes hangrendű** szavaknak nevezzük (pl. *suli, mobil, foci*).

Hogyan befolyásolják a magánhangzók a toldalékokat?

Az egyes szavak hangrendje meghatározza, hogy egy szótőhöz milyen toldalékot kapcsolhatunk.

A magyar nyelvben ugyanis megkülönböztetünk

- egyalakú (-kor),
- kétalakú (-ban, -ben), és
- háromalakú (-hoz, -hez, -höz) toldalékokat.

A többalakú toldalékok alkalmazkodnak a szótőhöz, mégpedig úgy, hogy

- a **kétalakú toldalékok** a szótő hangrendje szerint illeszkednek, vagyis
  - magas hangrendű szóhoz magas hangrendű toldalék járul (pl. *teremben*);
  - mély hangrendű szóhoz mély hangrendű toldalék járul (pl. *kukaccal*);
  - vegyes hangrendű szavak esetében többnyire mély hangrendű toldalék kapcsolódik a szótőhöz (pl. *kocsinak, vámpírok*);
- a **háromalakú toldalékok** hangrendben és ajakműködés szerint is illeszkednek a szótő legutolsó tagjához, úgy, hogy a hangképzésben legközelebb álló toldalék kapcsolódik a szótőhöz (pl. *elefánthoz, kecskéhez, esernyőhöz*).

A HANGREND ÉS AZ ILLESZKEDÉS

Hangrend		Illeszkedés		
A szó		Példák	Kétalakú toldalékok	Háromalakú toldalékok
hangrendje	magánhangzói			
magas	e, é, i, í, ö, ő, ü, ű	tenisz ember vörös	teniszre embernek vörösnek	teniszhez emberhez vöröshöz
mély	a, á, o, ó, u, ú	alma ostrom árpa	almába ostromnak árpából	almához ostromhoz árpához
vegyes	e, é, i, í + mély magánhangzó	suli béka focipő	suliba békának focipővel	sulihoz békához focipőhöz

FELADATOK

- 1 Írd le a füzetedbe, mit látsz az alábbi képeken, úgy, hogy csak e betűs (eszperente) szavakat használj!

- 2 Gyűjts 3-3 példát az alábbiakra! Dolgozz a füzetedbe!
 a) csak ö magánhangzót tartalmazó szó
 b) csak á magánhangzót tartalmazó szó
 c) csak i magánhangzót tartalmazó szó

- 3 Gyűjts olyan magyar szavakat, amelyekben az
 a) összes magas magánhangzó szerepel!
 b) összes mély magánhangzó szerepel!

- 4 Írj olyan rövid párbeszédet, amelyekben az alábbi magánhangzók szó- vagy akár mondatértékűek lehetnek: ó, á, í, ú!

- 5 Gyűjts legalább 10 olyan szópárt, amelyekben a magánhangzónak jelentésmegkülönböztető szerepe van (pl. sor – sör)! Keress több szótagos szavakat is!

- 6 Melyik magánhangzóra vagy magánhangzókra illik a meghatározás? Melyik definíció a kakuktktojás? Dolgozz a füzetedbe!

Magas, felső nyelvállású, ajakréses:

Magas, felső nyelvállású, ajakkerekítéses:

Mély, középső nyelvállású, ajakkerekítéses:

Mély, felső nyelvállású, ajakréses:

EGY KIS IRODALOM

Gyakoroljunk irodalmi szövegeken!

Keress meg az *Illász* kezdősoraiban azokat a szavakat, amelyekben szerepel mély, legelső nyelvállású, ajakréses magánhangzó és magas, középső nyelvállású, ajakréses magánhangzó!

„Haragot, istennő zengd Péleidész Akhilleuszét,
 vézest, mely sokezer kínt szerzett minden akhájnak,
 mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
 míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
 és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akarata,
 attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva
 Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz.”

